Відгук отримано 17.11.2026
Голова разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.143
докт. психол. наук, проф.
Лозова О. М.

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.143
у Київському столичному університеті
імені Бориса Грінченка
доктору психологічних наук, професору,
професору кафедри практичної психології
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
Ользі ЛОЗОВІЙ

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата психологічних наук,
Лукомської Світлани Олексіївни про дисертацію
Крапиви Марії Сергіївни на тему
«Психологічні особливості долаючої поведінки цивільного населення у воєнний період»,
що подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань
05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія

1. Актуальність дисертаційного дослідження.

Дисертація Крапиви Марії Сергіївни, що спрямована на теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження психологічних особливостей долаючої поведінки цивільного населення у воєнний період, безумовно характеризує актуальний вектор наукового пошуку, адже тривалий вплив стресу, обумовленого війною на психічний стан особистості зумовлює необхідність поглибленого вивчення стратегій долаючої поведінки, включаючи як свідомі, так і несвідомі її компоненти. Актуальність даної наукової проблематики посилюється необхідністю комплексного теоретико-методологічного аналізу долаючої поведінки цивільного населення з урахуванням специфіки стресогенних умов воєнного періоду. Важливим у цьому контексті є не лише визначення психологічних особливостей подолання стресу, обумовленого війною, а й віднайдення соціально-психологічних засобів щодо запобігання негативним наслідкам переживання стресогенних ситуацій в умовах воєнного стану, опис яких широко представлений в межах дисертаційної роботи.

Таким чином, актуальність дисертаційного дослідження визначається не лише науковою значущістю порушеної проблематики, а й практичною спрямованістю результатів дисертаційної роботи.

2. Наукова новизна результатів дисертації.

Наукова новизна дисертаційного дослідження Крапиви Марії Сергіївни полягає в одержанні теоретично обґрунтованих та емпірично підтверджених результатів, які поглиблюють наукові уявлення про специфіку долаючої поведінки цивільного населення у воєнний період. Суттєвим внеском у розвиток психологічної науки є вперше обґрунтоване авторкою поняття «стрес, обумовлений війною», що визначається як адаптаційна реакція особистості на екстремальні умови воєнного часу, що супроводжується трансформацією функціонування системи долаючої поведінки та визначає характер психологічного реагування на стресогенні чинники, обумовлені воєнними діями. Визначене

поняття розширює можливості теоретичного осмислення специфіки психологічного реагування особистості на стресогенні впливи, спричинені воєнними подіями. Наукову новизну становлять встановлені дисертанткою психологічні особливості долаючої поведінки цивільного населення в умовах воєнного стану, виявлені предиктори використання базових копінг-стратегій та обґрунтована факторна структура долаючої поведінки цивільного населення у воєнний період. Сукупність цих результатів дозволяє поглибити розуміння специфічних характеристик подолання стресу та розширює емпіричне підґрунтя подальших досліджень психологічних особливостей реагування цивільних осіб на стрес, обумовлений війною.

Отже, представлені в дисертації теоретичні та емпіричні результати характеризуються науковою новизною та становлять вагомий самостійний внесок авторки в розширення понятійно-категоріального апарату психологічної науки та дослідження психологічних особливостей специфіки реагування на стресогенні ситуації цивільним населення у воєнний період.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертації

Теоретична значущість дисертаційного дослідження Крапиви М.С. визначається систематизацією та уточненням наукових положень щодо структури й особливостей функціонування долаючої поведінки цивільних осіб в умовах воєнного стану. Важливим здобутком авторки є розробка та обґрунтування теоретичної моделі долаючої поведінки цивільного населення у воєнний період, яка відображає специфіку подолання стресу, обумовленого війною, та розкриває роль свідомих та несвідомих її компонентів в структурі долаючої поведінки цивільного населення у воєнний період. Практичне значення дисертаційної роботи визначається можливістю використання її результатів у психологічному консультуванні, психопрофілактичній та психоосвітній роботі з цивільним населенням, яке зазнає впливу стресогенних чинників в умовах воєнного стану. Емпірично підтверджена ефективність авторської психопрофілактичної тренінгової програми «Програма відновлення психологічної стійкості цивільного населення у воєнний період», а також адаптація методики Дж. Амірхана «Індикатор коупінг-стратегій» становлять вагомий практичний здобуток в межах результатів дисертаційного дослідження.

Практичну значущість дисертації підтверджує впровадження її результатів в освітній процес Факультету психології та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка та Факультету психології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Зокрема, наукові напрацювання авторки використовуються в межах освітніх компонентів «Робота зі стресами у воєнний та повоєнний періоди», «Психологічна підтримка цивільного населення в умовах збройних конфліктів», «Психологія воєнного і повоєнного часу з практикумом», а також під час підготовки майбутніх психологів в межах практики.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження.

Наукова обґрунтованість положень і висновків дисертаційного дослідження дисертантки визначається цілісністю дослідницького задуму, послідовністю його

реалізації та належним методологічним забезпеченням. Позитивної оцінки заслуговує узгодженість теоретико-методологічних положень із результатами емпіричного дослідження, а також аргументованість їх психологічної інтерпретації. Важливо, що сформульовані авторкою висновки ґрунтуються на результатах проведеного теоретичного та емпіричного аналізу, а запропонований практичний продукт та методичні рекомендації до психопрофілактичної тренінгової програми враховують встановлені психологічні закономірності психологічних особливостей долаючої поведінки цивільного населення у воєнний період, що дає підстави вважати основні наукові положення дисертації достатньо обґрунтованими.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Ґрунтовний аналіз дисертаційної роботи Крапиви М.С. засвідчує належний рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності. Реалізація дослідницького задуму характеризується змістовною логічною узгодженістю його основних етапів. Зокрема, авторкою здійснено теоретико-методологічний аналіз проблематики феномену долаючої поведінки та ключових його компонентів. На основі проведеного емпіричного дослідження визначено психологічні особливості долаючої поведінки цивільного населення, що є характерними саме для воєнного періоду, а отримані результати покладено в основу розробленого практичного продукту у вигляді психопрофілактичної тренінгової програми.

Особливої уваги заслуговує комплексний підхід дисертантки до розв'язання поставленого наукового завдання, що знайшов відображення в обґрунтованому виборі дослідницьких процедур, послідовній реалізації основних етапів дослідження та впровадженні теоретичних і емпіричних результатів дослідження у практичну площину, що свідчить про належний рівень оволодіння методологією наукової діяльності.

6. Апробація результатів дисертації.

Результати дисертаційного дослідження Крапиви М.С. отримали належну апробацію в науковому середовищі, зокрема були представлені на міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях упродовж 2023-2026 років. Результати наукової діяльності дисертантки представлено у 13 публікаціях, серед яких 4 статті у фахових наукових виданнях України та 9 праць, додатково присвячених висвітленню окремих аспектів досліджуваної проблематики. Аналіз опублікованих матеріалів засвідчує достатню повноту висвітлення основних теоретичних, емпіричних і прикладних результатів дисертаційного дослідження.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу.

Логіка викладу змісту дисертації забезпечує поступовий перехід від теоретичного осмислення феномену долаючої поведінки до емпіричного

встановлення її психологічних особливостей та обґрунтування практичних засобів відновлення психологічної стійкості цивільного населення у воєнний період.

У першому розділі авторкою представлено результати теоретико-методологічного дослідження феномену долаючої поведінки, зокрема розкрито зміст ключових понять дисертації та обґрунтовано науково доказові засоби профілактики стресу, обумовленого війною. Окремої увагу заслуговує запропонована теоретична модель долаючої поведінки, яка відображає авторське системне бачення досліджуваного феномену долаючої поведінки та слугує концептуальною основою для подальшого емпіричного дослідження

Другий розділ дисертаційного дослідження висвітлює організаційно-методичні засади дослідження, зокрема специфіку реалізації кожного з етапів емпіричного дослідження. В межах даного розділу змістовно обґрунтовано добір психодіагностичного інструментарію та представлено результати адаптації методики Дж. Амірхана «Індикатор копінг-стратегій», що засвідчили валідність та надійність. Застосування комплексу математико-статистичних методів обробки даних, зокрема описової статистики, кореляційного, регресійного й факторного аналізу є перевагою дизайну емпіричного дослідження та дозволило авторці цілісно та системно створити опис психологічних особливостей подолання стресу, обумовленого війною.

Третій розділ дисертації спрямований на обґрунтування соціально-психологічних засобів відновлення психологічної стійкості цивільного населення у воєнний період, зокрема підходів до психопрофілаки наслідків стресу, обумовленого війною. Авторкою представлено зміст і організаційні засади психопрофілактичної тренінгової програми, результати експериментальної перевірки її ефективності та методичні рекомендації щодо специфіки її використання фахівцями допомагаючих професій.

Отже, представлену дисертаційну роботу можна вважати завершеним науковим продуктом, що характеризується узгодженністю понятійно-категоріального апарату та аргументованістю віднайдених наукових положень. Самостійний характер виконаної роботи простежується через такі наукові здобутки авторки як розроблена теоретична модель долаючої поведінки цивільного населення у воєнний період, обґрунтуване поняття «стресу, обумовленого війною» та розроблена авторська психопрофілактична тренінгова програма. Зміст і оформлення дисертації відповідають встановленим вимогам до кваліфікаційних наукових праць на здобуття ступеня доктора філософії.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

Аналіз дисертаційної роботи Крапиви М.С. та наукових публікацій, у яких представлено її основні теоретичні та емпіричні результати, дає підстави констатувати дотримання здобувачкою принципів академічної доброчесності. Використання наукових джерел супроводжується коректними бібліографічними посиланнями, а авторські положення та результати дослідження належним чином представлені в тексті дисертації.

За результатами перевірки дисертації із застосуванням спеціалізованого програмного забезпечення та подальшого експертного аналізу текстових збігів порушень академічної доброчесності не встановлено. Зокрема, не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації чи фальсифікації, що підтверджує відповідність представленої роботи вимогам щодо дотримання академічної доброчесності.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Поряд із загальною позитивною оцінкою дисертаційної роботи та вагомість отриманих наукових результатів доцільно звернути увагу на окремі дискусійні положення та висловити певні рекомендації щодо їх уточнення.

1. У теоретичній частині дисертації доцільно було б поглибити аналіз логіко-понятійного зв'язку між поняттями «поведінка» та «долаюча поведінка», зокрема конкретизувати специфічні характеристики останнього, що дозволило б конкретизувати концептуальні засади авторського підходу щодо його визначення.

2.Емпіричні гіпотези сформульовано у другому розділі дисертації, однак доцільно було б представити їх обґрунтування також і у вступі, що дозволило б окреслити основні напрями емпіричного дослідження та конкретизувати ті компоненти долаючої поведінки, у межах яких здійснювався аналіз її психологічних особливостей.

3.Представлена в дисертації теоретична модель долаючої поведінки цивільного населення у воєнний період становить вагомий результат авторського наукового пошуку. Водночас доцільно було б детальніше обґрунтувати характер взаємозв'язків між її окремими компонентами, зокрема розкрити особливості їх функціональної взаємодії в процесі подолання стресу, обумовленого війною.

4. Потребує ретельнішої методичної узгодженості опис психпрофілактичної тренінгової програми, зокрема співвідношення її психопрофілактичних завдань із конкретними засобами соціально-психологічного тренінгу.

Окреслені дискусійні положення не знижують наукової цінності результатів дисертаційного дослідження, а спрямовані на поглиблення наукового розуміння досліджуваної проблематики, не впливаючи на загальну позитивну оцінку дисертації.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей.

Аналіз дисертаційної роботи Крапиви М.С. дає підстави констатувати високий рівень методологічної підготовки здобувачки, а також сформованість необхідних умінь та навичок для подальшого самостійного здійснення науково-дослідної роботи. Авторка продемонструвала високий рівень володіння сучасними науковими підходами до дослідження долаючої поведінки, вміння здійснювати критичний аналіз наукової літератури, обґрунтовувати методичні рішення щодо реалізації емпіричного дослідження та здатність до добору релевантних меті та завданням дисертаційного дослідження теоретичних, емпіричних та математичних методів. Результати дисертаційного дослідження засвідчують належний рівень уміння систематизувати й здійснювати психологічну інтерпретацію виявлених наукових закономірностей, формулювати науково обґрунтовані висновки та використовувати отримані результати для вирішення практичних завдань психологічної науки. Сукупність представлених наукових результатів в межах

дисертації підтверджує готовність Крапиви М.С. до самостійної наукової діяльності.

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам.

Дисертаційна робота Крапиви Марії Сергіївни «Психологічні особливості долаючої поведінки цивільного населення у воєнний період» є завершеним самостійним науковим дослідженням, у якому вирішено актуальне наукове завдання, що має вагоме теоретичне та практичне значення для сучасної психологічної науки. Представлені результати характеризуються науковою новизною, належним рівнем обґрунтованості та практичною спрямованістю, а основні положення дисертації достатньою мірою відображено в наукових публікаціях авторки. Дослідження виконано з дотриманням принципів академічної доброчесності.

Робота відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та припинення дії рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 (зі змінами) та вимогам наказу Міністерства освіти і науки України "Про затвердження Вимог до оформлення дисертацій" від 12.01.2017 №40, а її авторка, **Крапива Марія Сергіївна**, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент – кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник лабораторії
методології і теорії психології
Інституту психології імені Г.С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України Світлана ЛУКОМСЬКА

Власноручний підпис
Лукомської
СТВЕРДЖУЮ
Вчений секретар
Інституту психології
імені Г.С. Костюка
НАПН України